

Szabó Pál a nevekről, a névdivatról

1. Magam névtudománnyal nem foglalkoztam. Most mégis két idevágó adalékkal kívánom köszönteni hatvanadik születésnapján Hajdú tanár urat. Ezzel is mintegy jelezni akarván, hogy Hajdú Miska (mert barátilag csak így szoktuk emlegetni magunk között) a magyar onomasztikának páratlan egyénisége. Páratlan, mert nemcsak kitűnő monográfiájával, számos dolgozatával és a Névtani Értesítő következetes megjelentetésével szolgálta és szolgálja ezt a fontos diszciplínát, hanem azzal – és mindenekelőtt ebben páratlan! –, hogy évtizedek óta szervezi szinte az országra és azon túlra kiterjedően a különböző típusú nevek gyűjtését, és hogy az ezekből készült rendszerezéseket, gyűjteményeket – a pénztelenség ellenére – sorra-rendre ki is adja. Micsoda hatalmas anyag! Van és lesz mit feldolgozni! De hadd tegyem hozzá, mindez csak azért lehetséges, mert szigorú, mégis közvetlen emberi és tanári egyénisége valósággal vonzza a hallgatókat és a már végzeteket is. Nevét színes sorozatai minden bizonnyal meg fogják őrizni, amíg csak lesz magyar névtudomány.

Szabó Pált pedig azért választottam, mert Békés, Hajdú Mihály szűkebb pátriája és Bihar, Szabó Pál szépprózájának színhelye, ha nem is azonos tájék, azért sok rokon vonást mutat.

2. Véleményem szerint a népi írók – mind a mondanivaló, mind a stílus felől – sajátos színfoltot képviselnek a magyar irodalomban, akkor is, ha napjainkban szinte nem illik róluk beszélni, legfeljebb elmarasztalón. Szabó Pál regényeit, novelláit, írásait olvasva például nemcsak gyönyörködhetünk a kedves bihari tájban és emberben, az izes bihari nyelvben, hanem tanulhatunk tőle élet- és munkaszeretetet, tisztességet, emberséget és még sok mindent, amire napjainkban olyan nagy szükségünk lenne. Mit ábrázol Szabó Pál szépprózájában? Elsősorban a falut, az emberek mindennapi életét: küzdelmeiket, örömeiket, szokásaikat, az őket körülvevő természetet, és mindezt körforgásban, örök ismétlésben és ugyanakkor örök változatosságban. A cselekmény szálaait az időélmény fűzi egybe. Megjegyzem még, hogy Szabó Pál írását a realista ábrázoláson belül mindig bizonyos melegség, líra, költőiség, nemegyszer humor lengi át.

3. Az elmondottak alapján nem csodálkozhatunk rajta, hogy Szabó Pálnak volt szava a falusi emberek nevéhez, sőt a névdivathoz is.

"Bölcső" című regényében (Turul kiadás, Bp., 1943. 79–81) nemcsak észleli, hogy sok *József* nevű található a bemutatott történet színhelyén, hanem megkeresi az okát is, és a rá jellemző hangulatos stílusban elő is adja.

"József-nap nevezetes nap a faluban, nem csak azért, mert ez a nap jelenti a tulajdonképpeni tavaszt (Sándor, József, Benedek zsákkal hozzák a meleget), hanem azért is, mert Józsefnek hívnak legalább minden negyedik embert. Itt van mindjárt maga Góz József, aztán a komája, Tarcali József, a többi pedig: Takács József, Eszenyi József, Tót József, Kis József, Nagy József, Barabás József, Szűcs József, Mezei József, Kállai József, Pincés József ... de hát ki gyózná felsorolni az összes

Józsefeket? Elég az hozzá, hogy a falut avval szokták emlegetni a szomszéd falusiak, hogy itt még az isten is József.

Ez itt a divat. Meg a nagy has. Amint ezt válaszképpen aztán a helybeliek mondják. Nevüket viselik is büszkén. S rendre keresztelik erre a névre a gyermekeiket.

Egyébként pedig ennek a szinte járványos Józsefnek igen érdekes története van. Élt vala ugyanis a régi időben egy jámbor, istenfélő ember a faluban, akit Beregszászi Józsefnek hívtak. Akinek az apja is szintén Istennek tetsző életet élt nyilván, aminek bizonyosságára a bibliai József emlékére és tiszteletére ő is Józsefnek kereszteltette egyszülött fiát. A későbbi módos jobbágyot s a helység bíráját."

Itt aztán az író közöl egy 1836-ból származó "öreg írás"-t, amely szerint Beregszászi József főbíró annak idején az urasággal szemben a falu, a falusiak mellé állt, és az ő javukra munkálkodott. Ezért aztán a "Tekéntetes Úri Szék" "1 esztendeji tömlőcre, 100 pálca ütésekre" ítélte. Elítéltetett továbbá az esküdt, öt öreg tanácsadó és még sokan mások.

Így aztán "Beregszászi József bíró után széltére keresztelték Józsefnek a gyermekeket. A József-nap tehát a falunak nagy ünnepnapja lett, minden családnak van valakije, akit okvetlenül fel kell köszönteni. Ami nem olyan egyszerű dolog, mert az embert kínálják evvel, avval, pálinkával, pogácsával, s borral egyvelest ..."

Úgy gondolom, ez a regényrészlet a névdivat viszonylag korai felfedezéséről meg arról tanúskodik, hogy már akkoriban keresték is egy-egy név nagyobb elterjedtségének az okát.

4. Biharugrán is sok ragadványnevét élhet. Erre idézek az 1939-es "Szakadék" című regényből egy részletet (Őszi vetés. Szépirodalmi K. Bp., 1964. 9), amelyben az író az egyik ilyen név eredetét – vagy vélt eredetét? – is leírja. És találkozunk itt egy sajátos metaforikus utcaelnevezéssel is.

"Ez az utca a falu leghíresebb utcája. Nem azért, mintha ez volna a legnagyobb utca, vagy hogy a leggazdagabb emberek laknának benn, hanem azért, mert ebben az utcában lakik Kondás Mihály meg Aranyos Baji ...

Az utca alig volt utcának nevezhető, mert az egyik oldalon urasági épületek, tisztalakások, műhelyek sorakoztak, csak a másik oldalon laktak parasztemberek. Ennek az utcának még neve sem volt. Úgy mondták csak, hogy arra ni, Aranyos Bajiék felé, vagy pedig úgy, hogy félgatyaszár-utca.

Aranyos Bajit egyébként Baji Mihálynak hívták, az aranyos előnév azért tapadt rá, mert beszéltek, hogy ennek előtte teméntelen aranyat talált volna. Akár talált, akár nem, jó módú ember volt, és nem utolsó dolog ilyen emberrel egy utcában lakni. A híres emberről minden szomszédra cseppen valamicske. Itt van mindjárt maga Hódi János, a fiával ... Hódiékon túl Pocók Rózsa, Pocókékon túl meg Gyenge Rózsa, azon túl meg Senye Bikai, Suszter Kis Jóska, Lacitót Jóska, de ki győzne annyi derék embert számon tartani? Nem is beszélve Sodró Ács Lajosról. Elég az hozzá, hogy ebben az utcában aztán mindenkinek van neve bőségesen."

5. Végezetül azt kívánom Hajdú Miska kedves barátomnak, hogy még nagyon sokáig szervezze a nevek gyűjtését, megjelentetését, valamint a névtudományi munkálatokat, ugyanolyan csendes szívóssággal és eredményességgel, ahogy eddig tette.

SZATHMÁRI ISTVÁN

Vezetéknevek morfológiai különállásáról

A személynevek – mint a tulajdonnevek (logikai kategóriájuk szerint: a szinguláris terminusok) meghatározott csoportjai – morfológiai szempontból általában szabályos viselkedésűek. Azaz, (i) fonotaktikai (ezen belül hangrendi) felépítésükben és (ii) toldalékolásuk módjában szokásosan rendhagyó változatokat vagy váltakozást nem mutatnak, vö.

ISTEN ÉLTESSE SOKÁIG HAJDÚ MIHÁLYT/MISKÁT!

és

SOK BOLDOG SZÜLETÉSNAPOT HAJDÚ MIHÁLYNAK/MISKÁNAK!

(ld. *Mihályt*, mint *királyt*, *tekintélyt* stb., a tárgyrag szabályosan tövéghangzó nélküli illesztésével; illetve *Miskának* mint *onomasztikának*, *urának/szolgálójának*, *(nagy)papának* és így tovább, az alsó nyelvállású magánhangzók nyúlásával a morfémahatáron).

Morfológiailag – a toldalékolás szempontjából – a keresztnévek alig mutatnak eltérést a köznevekhez viszonyítva. (A lapidáris megállapítás természetesen azzal a megszorítással érvényes, hogy a prelexikálisan átformált becéző alakokat ebben a vonatkozásban önálló lexikai egységeknek tekintjük.) Körükben legfeljebb a hangrendi viselkedés terén találunk sajátos anomáliákat: *József* (magas toldalékolású) – *Mózes* (magas, esetleg mély toldalékolású); *Ágnes* (fakultatív toldalékolású).

A történetileg és nyelviileg szerteágazó előzményű vezetéknévek halmazában a kép bonyolultabb. Köznévvvel alakilag vagy alakilag és történetileg megegyező vezetéknévek egyik típusa, amely a ragozási paradigmában rendhagyó, maga is több altípust foglal magában, például:

- (i) *Sík* (alaki egyezéssel a mély toldalékolású névszóval),
- (ii) *Derék* (alaki és történeti egyezéssel a mély toldalékolású denominális adjektívumból),
- (iii) *Bokor* (alaki és ?történeti egyezéssel a magánhangzóvesztő tőtípus mellett),
- (iv) *Vöd* (alaki és történeti egyezéssel a *vő/vej[-]* tőtípusú köznévv mellett).